

МОВА ВОРОЖНЕЧІ ЯК ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Ісакова Тамара Олегівна

Висвітлено питання використання *hate speech* або мови ворожнечі в сучасному українському інформаційному просторі. Продемонстровано трансформації комунікативного середовища України, що проявляється у формуванні нових смислових конструкцій, «фреймів» – основ для картини світу. Наведено історичні приклади, що стали доказами того, як мова ворожнечі була свідомо використана задля розпалювання жорстоких конфліктів та воєн (масовий геноцид 1994 р. у Руанді спровокований радіостанцією *RTLМ – Radio Television Libre des Mille Collines* («Радіо Тисячі Пагорбів»). Мова ворожнечі ґрунтується на соціальних стереотипах, упередженнях і дискримінації, вона є частиною комунікації, заснованої на упередженнях і дискримінації (*Prejudiced and Discriminatory Communication*). Це найважливіший чинник, що визначає її сутність. Проаналізовано питання використання мови ворожнечі в інформаційному просторі України – середовищі для формування нових смислів, слів, поведінки. Сучасний інформаційний простір перетворюється на поле боротьби між «своїми» та «чужими» як у середовищі традиційних медіа, так і нових інтерактивних ЗМК. Одними з найбільш поширених проявів мови ворожнечі в українському інформаційному просторі стали мему, що виконують певну символічну функцію і діють на колективну підсвідомість, тобто безпосередньо впливають на вчинки осіб. Розглянуто міжнародний досвід боротьби з використанням мови ворожнечі у журналістській практиці та інструменти подолання проблеми її неввірного збирання та висвітлення інформації щодо неї.

Ключові слова: мова ворожнечі, *hate speech*, комунікативне середовище України, комунікація, заснована на упередженнях і дискримінації, гібридна війна, мем.

Isakova Tamara

HATE SPEECH AS THE PROBLEM OF UKRAINIAN INFORMATION SPACE

Issues of the use of hate speech in the modern Ukrainian information space are described. It demonstrated the transformation of the communicative environment of Ukraine, which is manifested by the formation of new constructions of meaning, “frames” – the foundations for a “world view”. It presents historical examples, that became evidences as hate speech was deliberately used to fuel violent conflicts and wars. In particular, the mass genocide in Rwanda in 1994 was triggered by the radio station *RTLМ – Radio Television Libre des Mille Collines* (“Radio Thousand Hills”). It was determined that the most important factor in determining the nature of the hate speech is that it is based on social stereotypes, prejudice and discrimination, and is part of the *Prejudiced and Discriminatory Communication*. Issues of using hate speech in the information space of Ukraine, which is an environment for the formation of new meanings, words, behavior are analyzed. Modern information space is converted into a field of struggle between “us” and “them” in the environment of traditional media and new interactive communication media. Memes became one of the most common evidences of hate speech in Ukrainian information space that perform a specific function and a symbolic act on the collective unconscious, and then directly influence human behavior. We consider the international experience of combating the use of hate speech in journalistic practice.

Keywords: hate speech, communicative environment of Ukraine, *Prejudiced and Discriminatory Communication*, hybrid warfare, Mem.

Проблема використання *hate speech*, або мови ворожнечі, в українському інформаційному просторі набуває все більшої актуальності з огляду на агресивні дії Російської Федерації щодо України з березня 2014 року, коли було анексовано Крим. Проявом та водночас наслідком такої політики РФ стали суттєві зрушення у комунікативному середовищі України, стимулювання появи нових смислових конструкцій та консцієнтальних форм, що є відображенням прояву гібридних методів ведення сучасних воєн.

У консцієнтальній війні основною зброєю є мова. Саме за її допомогою дезінтегрується і примітивізується комунікативне середовище, чому сприяє поширення через ЗМІ необхідних текстів. Вони покликані зруйнувати старий і сформувати новий світоглядний «фрейм» як опорну рамку свідомості – основу для картини світу, що зумовлює інтерпретацію, або конструювання того, що відбувається в дійсності, визначає систему цінностей і оцінок та впливає на подальші дії індивіда [1].

Проблема використання мови ворожнечі в сучасному світі відображена в роботах С. Жаботинської, К. Рускевич, Д. Янагізава-Дротта, В. Клемперера, О. Гладиліна, О. Карп'яка. Особливості медіа-середовища як ґрунту для породження нових смислових форм досліджені К. Єнсенем, Г. Почепцовим.

Мета статті – аналіз використання мови ворожнечі в сучасному інформаційному середовищі України, виявлення основних причин, методів та особливостей її застосування.

Мова ворожнечі: проблема термінологічного визначення

Незважаючи на поширеність мови ворожнечі у багатьох сферах публічного та приватного життя людини, на сьогодні досі немає єдиного загального визначення щодо терміна «мова ворожнечі», як і єдиного підходу до його перекладу: інколи англійський відповідник *hate speech* перекладають як мова ворожнечі або ж мова ненависті. Щодо міжнародної практики визначення цього терміна, то, наприклад у статті 4 Міжнародної Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації констатується: «Держави-учасниці засуджують будь-яку пропаганду і всі

організації, які ґрунтуються на ідеях або теоріях переваги однієї раси чи групи осіб певного кольору шкіри або етнічного походження, або намагаються виправдати, або заохочують расову ненависть і дискримінацію в будь-якій формі, і зобов'язуються вжити негайних і позитивних заходів, спрямованих на викоренення всякого підбурювання до такої дискримінації чи актів дискримінації, і з цією метою вони відповідно до принципів, поданих у Загальній декларації прав людини, і прав, ясно викладених у Статті 5 цієї Конвенції, серед іншого: а) оголошують злочином, що карається за законом, всяке поширення ідей, що ґрунтуються на расовій перевазі або ненависті, всяке підбурювання до расової дискримінації, а також усі акти насильства або підбурювання до таких актів, спрямованих проти будь-якої раси чи групи осіб іншого кольору шкіри або етнічного походження, а також подання будь-якої допомоги для проведення расистської діяльності, включаючи її фінансування; б) оголошують протизаконними і забороняють організації, а також організовану і всяку іншу пропагандистську діяльність, які заохочують расову дискримінацію та підбурюють до неї, і визнають участь у таких організаціях чи в такій діяльності злочином, що карається за законом; с) не дозволяють національним чи місцевим органам державної влади або державним установам заохочувати расову дискримінацію чи підбурювати до неї» [2].

Комітет міністрів Ради Європи дає таке визначення: «Під терміном «мова ворожнечі» слід розуміти всі види висловлювань, котрі поширюють, розпалюють, підтримують або виправдовують расову ненависть, ксенофобію, антисемітизм та інші форми ненависті, викликані нетерпимістю, в тому числі нетерпимістю, що виявляється у формі агресивного націоналізму та етноцентризму, дискримінації меншин і ворожого ставлення до них, а також іммігрантів та осіб, що за своїм походженням належать до іммігрантів» [3]. У цьому сенсі поняття «мова ворожнечі» поширюється на всі висловлювання, спрямовані проти однієї особи або визначеної групи осіб.

ОБСЄ трактує цей термін як «різноманітні види висловлювань, засновані на ворожнечі, що демонструють чи розпалюють ворожнечу по відношенню до групи осіб (чи окремої особи з причини її приналежності до групи)» [4].

У статті 20 Міжнародного Пакту про громадянські і політичні права зазначено, що «будь-який

виступ на користь національної, расової чи релігійної ненависті, що є підбурюванням до дискримінації, ворожнечі або насильства, повинен бути заборонений законом» [5].

Об'єктом для ненависті, агресії і дискримінації зазвичай обирається особа або група осіб, що підходить під визначення «інший»: раси, етнічної приналежності, релігії, партії, орієнтації, меншини тощо. Корпус «риторики ненависті» великий і розмитий, це не обов'язково повинен бути прямий заклик до насильства чи чітка вказівка на вбивство. Часто висловлювання мають непрямий характер, де за іронічною формою цілеспрямовано формується стереотипний образ іншого, а на старанно підготовленому негативному тлі створюється вже свій власний приклад – привабливий і правильний. Єдине визначення, яке завжди чітко простежується – це зв'язки-протиставлення «я та інший» або «ми та інші» [6].

Історія демонструє непоодинокі випадки, коли мова ворожнечі стала причиною жорстоких конфліктів та воєн. Зокрема, в Африці ЗМІ, що використовували таку мову, стали джерелом поширення пропаганди та розпалювання конфлікту. Одним з прикладів дослідження впливу мови ворожнечі на розгортання конфлікту є робота Девіда Янагізава-Дротта, в якій детально описано сюжет про геноцид 1994 р. у Руанді й визначена ключова роль у підбурюванні до цього акту геноциду радіостанції *RTL* – *Radio Television Libre des Mille Collines* («Радіо Тисячі Пагорбів») [7]. У прямому ефірі радіостанції поміж розмовами про футбол і музику лунали заклики вбивати брудних «інкантанья» (тобто тарганів – так зневажливо називали народність тутсі), як наслідок – мільйони загиблих, Друга конголезька війна, яка, в свою чергу, стала найбільш кровопролитним конфліктом з часів Другої світової. Дослідження наочно доводить кореляцію інтенсивності ненавистницьких радіорепортажів зі зростанням насильства.

Ще одним з яскравих прикладів, що свідчать про фактичний вплив мови ворожнечі на формування драматичних історичних подій є робота Віктора Клемперера «Нотатки філолога. Мова Третього Рейху» (1947). Матеріалом для книги стають щоденники, які він вів у період нацизму в Німеччині. Клемперер з науковою уважністю фіксує будь-які зміни в повсякденній мові й державній риториці. Під пильний об'єкт вивчення потрапляє все: державна ри-

торика, побутова мова, гасла, візуальні об'єкти. Нова мова проникала усюди через спортивну термінологію, символи, некоректні запозичення, додані потворні закінчення, нові імена. «Нацизм в'їдався в плоть і кров мас через окремі слівця, мовні звороти, конструкції пропозицій, які втовкмачували в натовп мільйонними повтореннями, а ті поглиналися нею механічно і несвідомо» [6].

Мова ворожнечі ніколи не віддзеркалює об'єктивну ситуацію, тому не може бути мовою об'єктивного викладання фактів, а її активне використання щодо цілої країни або ж етнічної групи свідчить про наявність інформаційної агресії. Основною ознакою мови ворожнечі є те, що вона провокує екстремальні негативні відчуття щодо окремої групи людей або конкретних представників групи.

Сутність мови ворожнечі визначає найважливіший чинник: вона ґрунтується на таких явищах, як **соціальні стереотипи, упередження і дискримінація**. Вона є частиною ширшого і складнішого феномена – комунікації, заснованої на упередженнях і дискримінації (*дали* – КЗУД, *Prejudiced and Discriminatory Communication* [8]). Це комунікація, що ґрунтується на стереотипних когнітивних схемах, негативних установках (упередженнях) і дискримінаційних інтенціях щодо будь-яких груп людей або окремих індивідуумів як членів цих груп.

Під терміном стереотип розуміється заснована на категоризації когнітивна схема, на базі якої члени інгрупи уявляють собі людей, що належать до аутгруп. Атрибути, що становлять стереотип, часто виявляють себе як риси характеру членів аутгруп. Упередження – це негативна установка (аттитюд) до якої-небудь групи. Нарешті, дискримінація – це несправедливе ставлення до людей через те, що вони є членами певної групи. Дискримінація часто позиціонується як поведінкова сторона упереджень.

Головним медіумом мови ворожнечі залишається живе усне мовлення. Антилокуції (так батько-засновник науки про упередження американський психолог Гордон Олпорт називав висловлювання, що містять мову ворожнечі) передаються з вуст в уста. Мета таких висловлювань – делегітимізація членів аутгрупи з боку інгрупи. За словами ізраїльського психолога Д. Бар-Тала, «делегітимізація може розглядати-

ся як відмова групі, яку категоризують, у праві вважатися людською» [8]. Процес делегітимізації має три сторони: негативна характеристика, дегуманізація і заперечення. Лексичними маркерами делегітимізації є слова-етнофолізми («чурки», «хачи», «бидло», «гопота» тощо).

Мішенями мови ворожнечі можуть бути не тільки люди, які належать до інших етносів і рас, а й багато інших соціальних груп: інваліди, люди похилого віку, представники нетрадиційної сексуальної орієнтації тощо. Особливою групою-мішенню можуть стати мігранти, які не належать до інших етносів і рас («понаехали», «лимита»).

Але не тільки усне мовлення виступає в ролі медіума першого рівня, що служить інструментом для вираження мови ворожнечі. Письмові антилокуції можна побачити на стінах будинків, парканах, огорожах залізниць тощо. Накреслені за допомогою різних інструментів слова можуть супроводжуватися іншими графічними елементами: символами, малюнками, орнаментами.

Комунікація, заснована на упередженнях і дискримінації, проявляється не тільки на інтерперсональному рівні, а й на ширшому рівні культури і соціальних інститутів. Наприклад, люди імпліцитно висувають вимогу, щоб аутгрупи дотримувалися мовних патернів інгрупи, і, якщо це не вдається, можуть наступити негативні для них наслідки.

За словами К.Б. Єнсена, «медіа другого рівня ... породжені технікою, розширені форми репрезентації та інтеракції, що підтримують комунікацію через простір і час, незалежно від наявності та кількості учасників. <...> Медіа другого рівня ранжуються від прикладів, пов'язаних з історією Нового часу, включаючи стандартизовані відтворення релігійних та політичних текстів за допомогою друкарського верстата, до телебачення і відео.

Спільними рисами є, по-перше, точне відтворення, зберігання і репрезентація певного змісту, і, по-друге, докорінно розширені можливості для поширення через час і простір. Ці технології мали важливі наслідки для основних соціальних інститутів – від розпаду католицької церкви до становлення націй і держав» [9].

Єнсен також зазначає, що «медіа третього рівня – це цифрові форми репрезентації та інтер-

акції. Цифрова технологія надає можливість репродукції і рекомбінації всіх медіа другого рівня на єдиній платформі: комп'ютери, таким чином, можуть бути зрозумілі як метамедіа...» [9]. Цифрові технології якісно змінили медіа другого рівня, але, можливо, ще важливіше те, що вони в тисячі разів збільшили і розширили можливості тієї комунікації, яка зазвичай здійснюється за допомогою медіа першого рівня. Цифрові технології надали доступ до них широкому колу осіб, спільнот і соціальних груп. Соціальні групи, що в медіа другого рівня зазнавали маргіналізації, отримали можливість створювати власні медіа (соціальні мережі, сайти, канали цифрового телебачення). Інтерактивність – це, мабуть, найголовніша особливість цифрових медіа, забезпечує можливість будь-якій людині, в тому числі і тій, яка належить до меншоритарних груп, стати учасником головних інформаційних потоків. Інколи коментарі до певного матеріалу в інтернет-виданні отримують не менш значимий суспільний резонанс, ніж сам матеріал.

І, нарешті, цифрові технології стирають кордони між інтерперсональними і масмедіа.

Усі ці особливості, звичайно, не могли не позначитись на медіюванні комунікації, заснованої на упередженнях і дискримінації. Широта аудиторії, необмежений доступ, інтерактивність, а також можливість анонімної передачі повідомлень стали причинами того, що сьогодні цифрові медіа (передусім Інтернет) стали найголовнішим рупором мови ворожнечі у світі.

Мова ворожнечі: українські реалії

Сучасний інформаційний простір України стає середовищем для формування нових смислів, слів, поведінки. Динамічний розвиток інформаційно-комунікативних технологій, засобів зв'язку в поєднанні з активізацією внутрішньополітичних процесів, агресивною політикою Росії стають потужними генераторами для трансформацій комунікаційних форм самовираження. Головним завданням стає реакція, що блокує критичне сприйняття. У мові змінюються не тільки значення слів, а й закони вживання. За своєю суттю в основному нейтральні, вони набувають зневажливий сенс і викликають цілеспрямовану емоційну реакцію [6].

Ці механізми створення інших смислів можна позначити як семіотичні. При збереженні тієї самої точки фізичного світу їй пропонується нове позначення, яке є не просто негативним, а доволі точно програмує негативну реакцію цільової аудиторії, даючи їй чіткі мотивації для дій. Російсько-українська інформаційна війна є прикладом такої когнітивної війни, де боротьба ведеться за програмування мислення як своєї сторони, так і протилежної в потрібному напрямі. І не просто за програмування, а за перепрограмування, в межах якого повністю міняються місцями поняття «друг» і «ворог» [10].

Краще і яскравіше більшість людей запам'ятовують саме погані події і негативні асоціації, в разі можливої майбутньої небезпеки, перестраховуючись, перебільшуючи подію. Мова перетворюється на засіб агресивного захисту, а її норми стають етичними, формують масове несвідоме і пасивну свідомість, нездатну на відсторонене критичне судження. Саме мова ворожнечі призводить до функціонування мови насильства – дій.

Тому сучасний інформаційний простір все більше нагадує поле боротьби між «своїми» та «чужими» як у середовищі традиційних медіа, так і нових інтерактивних ЗМК. Серед прикладів – аквафреш, бандерлоги, беркулята, боняри, ванговать, вангую, вата, ватники, вышеватники, гейропа, гиркнулся, дачинг, диванные войска, диванная сотня, домбанатя, домбасс, ермолки, запрещёнка, каламойша, колорады, кровополитика, крымнаш, крымнашки, ленинопад, луганда, лугандон, няш-маш, руина, майданутые, майданята, моторолы, наноробссия, намкрыш, новопендосия, отдонбасить, псакнуть, псакинг, правосеки, пидораша, реконструкторы, решетки, свидомит, укробойцы, укроп, укропия, укры, хунта, фашизм тощо. Різноманітні метафори на позначення ворога – необхідний компонент будь-якого збройного конфлікту.

Одним із найпоширеніших проявів мови ворожнечі в українському інформаційному просторі став мем – колективне несвідоме в момент набуття словесної чи іншої знакової форми. В основі будь-якого успішного мема лежить висвітлення ділянки «суспільного несвідомого» – теми, що з певної причини придушувалася. Він стає ефективним способом одночасно пробити захисний бар'єр у свідомості великої кількості людей. Цього не може зробити інформація, викладена прямо, по суті справи. Справжній зміст

мема закамouflьований, щоб відвернути на певний час критичне консервативне і раціональне мислення і проникнути у підсвідомість людини за допомогою непрямих, опосередкованих асоціацій. Докази успішності мема – емоційна реакція і пов'язана з нею здатність поширюватися, тиражуватися в свідомості інших людей, змінюючи їх світогляд [1].

З погляду психології, меми є **своєрідними культурними позначками та відображають поляризацію між групами**: «Принижуючи суперника, ми вивищуємося над ним, він зменшується в розмірі, стає слабким, а ми відчуваємо владу і силу» [11]. Окрім того, меми дають змогу висміювати суперника і жартувати з травматичної ситуації, пом'якшуючи її болючий вплив і допомагаючи впоратися з внутрішнім напруженням. Крім того, образливі інтернет-меми виконують певну **символічну функцію і діють на колективну підсвідомість, тобто безпосередньо впливають на наші вчинки**.

На думку психологів, «колоради» та «укропи» є класичним **прикладом дегуманізації противника, тобто коли ворога словесно знецінюють до рівня комахи, рослини чи неживої істоти**. Іронічний мем «кримнаш» використовується на адресу росіян, які експресивно виражають захоплення анексією Криму. «Майданутий» – зневажлива назва патріотично налаштованих українців, які наголошують на своїй відмінності від росіян і готові емоційно відстоювати свою проукраїнську позицію [11].

На рівні індивіда меми, пропоновані масовою культурою, стають будівельним матеріалом її власної свідомості, а на ширшому рівні формують суспільну свідомість. Меми акумулюють нові культурні ідеї, що викликають соціальні мутації і спричиняють еволюції суспільства.

Утім, медіа-простір України нині не залучає активно мову ворожнечі до свого арсеналу комунікативних засобів. Це підтверджується результатами моніторингу Центру контент-аналізу щодо мови ворожнечі в українських ЗМІ за серпень 2016 року. В межах дослідження проаналізовано майже 950 тис. повідомлень з медіа простору, а також 1500 блогерів у мережі *Facebook*, попередньо визначивши групу з 50 слів, які належать до *hate speech*. Виявилось, що частка таких повідомлень становить 1,7 %. Серед найчастіше вживаних слів – «ватник» (22 %), «москаль» (18 %), «рашист, рашизм» (16 %), «Мор-

дор» (13 %), «Лугандон» (9 %), «колорад» (7 %), «Раша, рашка» (7 %), «кацап» (5 %), «московит» (3 %) [12].

Також Центр контент-аналізу визначив, які ЗМІ найчастіше вдаються до мови ворожнечі. Лідером серед них виявилось видання *Korrespondent.net* (30 % усіх повідомлень з мовою ворожнечі). Також поширеною мова ворожнечі є на ресурсах *24tv.ua*, *Tsn.ua*, «Цензор.нет», «Голос України», «Укрінформ», «ЛігаБізнесІнформ», *Gazeta.ua* та *Segodnya.ua*.

Більшість висловів *hate speech* спрямовані на Росію, а не на мешканців Донбасу. Переважно мова ворожнечі звучить у цитатах, рідше – в авторській думці журналіста, але в двох медіа переважає у авторських текстах (*Korrespondent.net*, «Ліга»), оскільки вони мають потужні блог-платформи.

Об'єктами мови ворожнечі в Україні є не лише росіяни, а й переселенці зі сходу. Так, якщо першу хвилю тих, хто від'їздив із Донбасу, ЗМІ характеризували як патріотів, що зробили вибір на користь України, то вже з літа 2015 року в медіа закріпилися концепти «неправильних» переселенців – невдячні нероби. Особливо багато матеріалів у такому ключі містяться у регіональних ЗМІ. Мешканців окупованих територій ЗМІ часом називають «ватниками», «терористами», «сепаратистами», які закликали до «русского мира».

Мова ворожнечі спрямована також на кримськотатарську спільноту й ромів. Місцева преса нерідко застосовує мову ворожнечі до мешканців інших регіонів. Аналіз кримських ЗМІ, що працюють уже багато років («Крымская правда»), і створених після анексії («Крыминформ») демонструє, що найпопулярнішими словами є «бандеровцы», «хунта», «украинские каратели», «укропы». Ворожі терміни виникають хвилями залежно від інформприводів з материкової України.

Мова ворожнечі – не нове явище в українському інформаційному просторі. Так, донецькій пресі ще задовго до Революції гідності і війни була властива антиукраїнська риторика. Прояви мови ворожнечі в сепаратистських ЗМІ сьогодні поділяють на: мілітаристського характеру («хунта», «каратели»), українські слова як зневажливі («власть незалежной», «разговаривать на мове»), спотворення імен та прізвищ,

а також візуальні елементи, зокрема фотомонтаж. Ці категорії зустрічаються як у друкованих та інтернет-виданнях, так і на сепаратистському ТБ. Серед основних причин використання такої лексики журналістами є емоційна залученість журналістів у конфлікт, ультрапатріотизм, некомпетентність, вплив власника ЗМІ, відсутність досвіду висвітлення війни.

Міжнародний досвід боротьби з використанням мови ворожнечі у журналістській практиці

Для подолання проблеми неправильного збирання та висвітлення інформації експертами Мережі етичної журналістики (*Ethical Journalism Network*) на основі міжнародних стандартів було розроблено текст, що дає змогу оцінити контекст журналістської мови за п'ятьма критеріями [13]:

- статус мовця: коли мовою ненависті говорять неопублічні люди, це може бути проігноровано;
- поширеність мови: приватна розмова не може завдати такої шкоди, як поширення мови ненависті в медіа мейнстрімі;
- цілі мови: хто може стати жертвами такої мови;
- зміст і форма мови: журналіст повинен запитати себе, чи не є ця мова небезпечною;
- економічна, соціальна і політична ситуація: якщо вона напружена, то слід уникати посилення напруженості, можна згадати про зміст промови, але без прямих цитат з неї.

Серед інструментів боротьби з мовою ворожнечі такі [14]:

- Інститут розмаїття ЗМІ (*The Media Diversity Institute, MDI*) (www.media-diversity.org). Ця організація базується в Лондоні та вивчає роль ЗМІ у вирішенні міжгрупових конфліктів. На її сайті міститься багато документів, підручників, звітів та практичних інструментів, пов'язаних з усіма аспектами розмаїття. Сайт містить кілька посібників з висвітлення розмаїття, щоб допомогти журналістам замислитися з приводу їх завдань. Він включає і такий розділ, як «Етнічність», де містяться підказки для репортажів стосовно етнічних груп та аналіз статей на етнічні теми, взятих із газет з усієї Південно-Східної Європи;

■ Медіавайз траст (*The Mediawise Trust*) (Велика Британія) пропонує різні статті, звіти та посібники з найбільш ефективного висвітлення розмаїття (<http://www.mediawise.org.uk>);

■ у США Інститут журналістики імені Роберта Мейнарда (*The Maynard Institute for Journalism Education*) радить журналістам перевіряти власні репортажі на коректне висвітлення п'яти тривалих факторів, які впливають на життя та соціальне напруження: раси, класу, гендеру, покоління та географії. Розглядаючи кожен з них під час створення складних репортажів, журналісти можуть чіткіше побачити проблеми і навчитися коректніше виконувати власну роботу (<http://www.maynardije.org/programs/faultlines/>).

■ До Кодексу принципів Міжнародної федерації журналістів у 1986 році включено статтю: «Журналіст має усвідомлювати небезпеку дискримінації, яку пропагують ЗМІ, і робити все можливе, аби уникнути трансляції такої дискримінації, що ґрунтується, серед іншого, на ознаках раси, статі, сексуальної орієнтації, мови, релігії, політичних та інших переконань, національного чи соціального походження»;

■ Міжнародна федерація журналістів та її Європейська секція – Європейська Федерація Журналістів (*IFJ/EFJ*) заснували в 90-ті роки Міжнародну робочу групу з протидії расизму та ксенофобії (*International Media Working Group Against Racism and Xenophobia, IMRAX*) з метою розробити рекомендації щодо расизму та розмаїття в ЗМІ. В 2007 році Європейська федерація

журналістів створила Ініціативу етичної журналістики, щоб підвищити обізнаність журналістів з викликами, з якими вони зустрічаються при висвітленні подій у дедалі більш поляризованому світі, в якому часто домінує екстремізм в релігії та культурі. Документ з прав людини можна знайти за посиланням <http://www.iff.org/default.asp?Issue=HUMA&Language=EN>. Особливістю розвитку сучасного інформаційного простору України стає широке застосування мови ворожнечі на різних рівнях комунікації: як односторонньої (традиційні ЗМІ), так і інтерактивної (безпосереднє та опосередковане). Механізм застосування такої мови спрямований на блокування консцієнтальної реакції індивіда, деморалізацію опонента та стимулювання його до певних дій. Російсько-українська інформаційна війна демонструє боротьбу за програмування мислення як своєї сторони, так і протилежної в потрібному напрямі.

Однією з особливостей використання мови ворожнечі є те, що вона подекуди спрямовується не лише в бік зовнішнього ворога, а й щодо внутрішніх об'єктів (переселенці з Криму та Донбасу).

Подальші наукові розвідки з питань використання інформаційно-комунікативних технологій мають містити дослідження ролі та методів маніпулятивного впливу держав-агресорів на населення потерпілої сторони.

Список використаних джерел

1. *Жаботинская С.А.* Язык как оружие в войне мировоззрений. URL: http://uaclip.at.ua/zhabotinskaja-jazyk_kak_oruzhie.pdf
2. *Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації.* URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_105
3. *Recommendation NO. R (97) 20 of the committee of ministers to member states on.* URL: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=1658005&SecMode=1&docId=582600&Usage=2> «HATE SPEECH»
4. *Преступления на почве ненависти: предотвращение и реагирование. Методическое Руководство для НПО в регионе ОБСЕ.* URL: <http://www.osce.org/ru/odihr/39822>
5. *Міжнародний пакт про громадянські і політичні права.* URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_043
6. *Рускевич К.* Риторика ненависти. URL: <http://liva.com.ua/ritorika-nenavisti.html>
7. *Yanagizawa-Drott D.* Propaganda and conflict: evidence from the Rwandan genocide. August 2014. URL: <http://qje.oxfordjournals.org/content/early/2014/08/21/qje.qju020>.
8. *Гладилін А.В.* «Язык вражды» в традиционных и новых медиа. URL: <http://www.lib.csu.ru/vch/312/033.pdf>.
9. *Jensen K. B.* Media. *The International Encyclopedia of communication.* Malden (USA), Oxford (UK), Carlton (Australia), 2008. P. 2811–2817.
10. *Почепцов Г.Г.* Особенности пропагандистских механизмов с двух сторон российско-украинского конфликта. URL: <http://discourse.in.ua/node/4221>
11. *Карп'як О.* Вата з укропом: мова політичних мемів. URL: <http://discourse.in.ua/library/vata-z-ukropom-mova-politychnyh-memiv>
12. *Уникання мови ворожнечі наблизить мир.* URL: http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/standards/unikannya_movi_vorozhnechi_nablizit_mir/

13. *Ethical Journalism Network*. URL: <http://ethicaljournalismnetwork.org/resources/publications/hate-speech>
14. *Мова ворожнечі та ЗМІ: міжнародні стандарти та підходи*. URL: http://noborders.org.ua/wp-content/uploads/2015/11/guidelines_hatespeech_media.pdf

References

1. *Zhabotinskaya, S.A. Yazyk kak oruzhie v vojne mirovozzrenij* [Zhabotinskaya, S.A. Language as a weapon in the war of worldviews]. Retrieved from http://uaclip.at.ua/zhabotinskaja-jazyk_kak_oruzhie.pdf [in Russian].
2. *Mizhnarodna konventsiiia pro likvidatsiiu vsikh form rasovoi dyskryminatsii* [International convention on the elimination of all forms of racial discrimination]. Retrieved from http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_105 [in Ukrainian].
3. *Recommendation NO. R (97) 20 of the committee of ministers to member states*. Retrieved from <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=1658005&SecMode=1&DocId=582600&Usage=2> «HATE SPEECH» [in English].
4. *Prestupleniya na pochve nenavisti: predotvrashchenie i reagirovanie. Metodicheskoe rukovodstvo dlya NPO v regione OBSE* [Hate crime: prevention and response. Methodological guide for NGOs in the OSCE region]. Retrieved from <http://www.osce.org/ru/odihr/39822> [in Russian].
5. *Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava* [International covenant on civil and political rights]. Retrieved from http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_043 [in Ukrainian].
6. *Ruskevich, K. Ritorika nenavisti* [Ruskevich, K. The rhetoric of hatred]. Retrieved from <http://liva.com.ua/ritorika-nenavisti.html> [in Russian].
7. *Yanagizawa-Drott D. Propaganda and conflict: evidence from the Rwandan genocide. August 2014*. Retrieved from <http://qje.oxfordjournals.org/content/early/2014/08/21/qje.qju020> [in English].
8. *Gladilin A. V. «Yazyk vrazhdy» v traditsionnyh i novyh media* [Gladilin A. V. «Hate speech» in traditional and new media]. Retrieved from <http://www.lib.csu.ru/vch/312/033.pdf> [in Russian].
9. *Jensen, K. B. Media. The International Encyclopedia of communication*. Malden (USA), Oxford (UK), Carlton (Australia), 2008. P. 2811–2817 [in English].
10. *Pochepcov G.G. Osobennosti propagandistskih mekhanizmov s dvuh storon rossijsko-ukrainskogo konflikta* [Pochepcov G.G. Peculiarities of propaganda mechanisms on both sides of the Russian-Ukrainian conflict]. Retrieved from <http://discourse.in.ua/node/4221> [in Russian].
11. *Karpiak O. Vata z ukropom: mova politychnykh memiv* [Vata and ukrop: the language of political memes]. Retrieved from <http://discourse.in.ua/library/vata-z-ukropom-mova-politychnykh-memiv> [in Ukrainian].
12. *Unykannia movy vorozhnechi nablyzyt myr* [Avoid hate speech will bring peace]. Retrieved from http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/standards/unikannya_movi_vorozhnechi_nablizit_mir/ [in Ukrainian].
13. *Ethical Journalism Network*. Retrieved from <http://ethicaljournalismnetwork.org/resources/publications/hate-speech> [in English].
14. *Mova vorozhnechi ta ZMI: mizhnarodni standarty ta pidkhody* [Hate speech and the media: international standards and approaches]. Retrieved from http://noborders.org.ua/wp-content/uploads/2015/11/guidelines_hatespeech_media.pdf [in Ukrainian].